

LOM-hört 38

Hemsida: www.projekt-lom.com

Årgång 20, mars 2013

Red: Henrick Blank m fl

I detta nummer:

1. Ordföranden har ordet	1
2. Årsmötet 2013	2
3. Årsavgiften för 2013	2
4. VÄLKOMMEN till årets LOM-inventeringar	3
5. Inventeringsresultatet 2012	4
6. Åländska frimärken med lommar och doppingar	5
7. "Loons & Divers" workshop i Finland	5
8. "På spaning efter den lom som flytt" - eftersök av smålom av häckande smålommar och återbesök av "gamla" häckningslokaler	6
9. Högsommar vid Fiskaretorpet	7

Ordföranden har ordet

Våren och sommaren framför oss blir den 20:e säsongen sedan Projekt LOM startades upp som ett gemensamt initiativ av Svenska Naturskyddsföreningen och Sveriges Ornitologiska Förening. Vi har i dagen en mer optimistisk och positiv bedömning om lommarnas framtidsutsikter än vid mitten av 1990-talet, så man kan kanske fråga sig om det mödan värt att fortsätta?

På den frågan svarar jag obetingat JA. Det har sagts många gånger men förtjänar att upprepas - huvuddelen av de europeiska bestånden av både storlom och smålom finns i Sverige, Finland och Norge, och bakom den generellt positiva bild som bland annat resultaten i Svensk Fågeltaxering ger finns det en mer problematisk verklighet. Det är fortsatt bekymmersamt för smålommen i landets södra och mellersta delar, och det är inte mycket som tyder på att den långsamma tillbakagången som pågått under flera årtionden har avstannat. Ungproduktionen tycks i delar av landet vara för låg för att kompensera för den årliga dödligheten, och den tycks vara kopplad till en allt sämre överlevnad bland ungarna. Så problematiken är antagligen kopplad till något som händer i sjöarna - kanske ökade humushalter och sämre förutsättningar för fisket, eller att kvicksilverhalterna i fisk stiger igen?

Inom Projekt LOM har vi tillsammans kunnat visa på att det uppenbarligen händer något ganska bekymmersamt bakom de tillsynes optimistiska siffrorna från Svensk Fågeltaxering. Vi har antagligen också koll på i vilka miljöer man skall söka efter problemen, och att det

kanske rör sig om allvarigare effekter än att "bara" lommarna drabbas. Men nu måste vi få hjälp av de som har starkare muskler än en liten ideell förening med mindre än 200 medlemmar, både vad gäller opinionsbildning och att politiskt arbete för att förmå ansvariga miljö- och fiskevårdande myndigheter att borra vidare i frågan.

Det har också sagts tidigare men kan sägas igen - lommarna är långlivade fåglar, det tar några år efter kläckningen innan de blir könsmogna och den årliga reproduktionen är låg, även under ostörda förhållanden. Därför kan det gå ganska många år från att en försämrad ungpåproduktion kan läsas av i termer av en minskning av det häckande beståndet. I det perspektivet blir våra inventeringar ett viktigt komplement till arbetet inom Svensk Fågeltaxering.

Så det finns goda skäl att fortsätta, och med en observationsserie över fler år gäller att värdet av det redan gjorda arbetet ökar när data för ännu ett år läggs till. Men det blir inga nya data utan fältarbete, och tyvärr finns det inget som tyder på annat än att antalet rapportörer ligger på som bäst kvar på samma nivå som åren närmast innan. Så jag vill VÄLKOMNA er alla ut till fågelmarkerna, till storlomssjöarna och smålomstjärnarna inför vår 20:e arbetssäsong. Och kan du locka med någon kompis eller vän som vill vara med i vårt arbete framöver är det bara jättebra - alla nya medarbetare är VÄLKOMNA och behövs. Med vårt samlade arbete bidrar vi till fågelskyddsarbetet för två fågelarter där vi i Sverige har ett internationellt ansvar. Lommarna är inte enbart en del av vårt *naturarv* - utifrån deras betydelse i folktro, myter och traditioner är de även en del av vårt *kulturarv*.

Och tänk så trevligt det är att duka upp med termos och fika vid stranden av en storlomssjö!

Henrick Blank

Årsmötet 2013

I år håller vi vårt årsmöte på Nordens Ark i mellersta Bohuslän, lördagen den 6 april, kl. 10, med sedvanliga och stadgeenliga förhandlingar.

Vill Du delta vid årsmötet, meddela helst detta i förväg, snarast och senast den 2 april till Peter Lindberg (peter.lindberg@bioenv.gu.se, tel. 031-91 00 72, 031-786 36 42 eller 070-209 23 15,), för att underlätta de praktiska arrangemangen, fika m.m.

Årsavgiften för 2013

Årsavgiften för 2013 är oförändrade 120 kr, men liksom tidigare är det frivilligt att betala för den som har rapporterat om lommar året innan, dvs. 2012. Som kriterium för medlemskap gäller alltså betald årsavgift eller att man rapporterat under närmast föregående år - men naturligtvis helt fritt att göra både och. Årsavgiften betalas in på postgiro 123 14 65-4, **och var noga med att ange namn och adress på inbetalningskortet.** Varje år betalas det in några medlemsavgifter där vi inte kunnat spåra avsändaren.

VÄLKOMMEN till årets LOM-inventeringar

Nu är det dags för den 20:e säsongen inom Projekt LOM. Som sagts på annat håll, vårt arbete med följa upp storlommens och smålommens häckningsutfall är ett viktigt komplement till den information man får fram om populationsutvecklingen av de två lomartarna i landet inom Svensk Fågeltaxering. Men för att vi även framöver skall kunna redovisa trovärdiga uppgifter om lommarnas häckningsutfall är det viktigt att både fältarbetet och rapporteringen av dina observationer sker med en konsekvent metodik, som förhoppningsvis inte är allt för komplicerad.

Idealet är om man kan täcka upp den eller de sjöar eller tjärnar man inventerar med 3-4 besök som fördelas över hela häckningsperioden; från det att lommarnas är på plats under våren, och att man om möjligt följer upp eventuella ungar till dess de är mer än halvstora eller nått storleksklass III eller IV. Men har man av det ena eller andra skälet inte möjlighet till en komplett inventering är det självfallet bättre att man redovisar den information man har samlat in, hellre än ingen alls. Och för större sjöar där man kanske har uppsikt över "bara" ett eller några fåtal par är det helt OK att rapportera om dessa, även om man inte har "koll" på hela sjön.

De allra flesta rapporterna numera håller en god kvalitet - vare sig de redovisas på våra egna rapportblanketter via e-post eller "postverkspost", eller via SVALAN - men tyvärr är det några påpekanden som med en tjugig persons envishet tyvärr måste upprepas:

- Fortfarande saknas lite väl ofta uppgifter om ungarnas storleksklass. Rapporterar du via SVALAN måste denna information skrivas in i kommentar-kolumnen.
- Rapporterar du via SVALAN underlättar det om rapporteringen sker under det lokalnamn (sjö eller tjärn) som gäller. Rapportera helst inte under ett annat namn och med information om den aktuella lokalen under kommentar-kolumnen. Lägg hellre in en ny lokal - då kan man enkelt spåra den via kartfunktionen på SVALAN.
- Det skulle vara till stor hjälp vid utvärderingen av rapporteringen via SVALAN om aktuellt alternativ under "aktivitet" konsekvent redovisades, speciellt när det är fråga om ganska "höga" häckningskriterier - här behövs fortfarande en uppräckning.
- När det finns flera par häckande i samma sjö är det värdefullt med information om hur antalet ungar fördelas mellan olika par - missas fortfarande ganska ofta. Det räcker inte med att rapportera till exempel 3 par med 4 stora ungar (storleksklass IV); för att kunna använda informationen i beräkningsunderlaget för häckningsframgången måste vi även veta hur ungarna fördelades mellan de olika paren (i det här exemplet kan ju fördelningen vara 1+1+2 ungar, 0+2+2 ungar eller kanske rentav 0+1+3 ungar).
- Glöm inte att även notera "negativa" besök vid en smålomstjärn eller storlomssjö; t.ex. om man noterat ruvande fåglar under våren-försommaren men inte ser några lommar vid ett nytt besök senare under sommaren - eller överhuvudtaget inte sett några lommar alls vid årets besök till den aktuella sjön eller tjärnen. Utvärderingen av rapporteringen blir både lättare och mer korrekt om även besök med negativt utfall rapporteras – *och om Du rapporterar via SVALAN, se till att även kryssa i rutan för "eftersökt – ej återfunnen" alldeles till höger om kommentar-kolumnen* (annars kan det hända att obsen sorteras bort vid den lokala eller regionala redigeringen av rapporteringen).

Enklast hittar du en mer detaljerad rapporthandledning eller nya inventeringsblanketter via hemsidan, www.projekt-lom.com, under fliken "rapportera". Saknar du möjligheter att hämta hem materialet via hemsidan är Du *välkommen* att kontakta Mats Eriksson

(Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome, tel. 031-94 87 91, mobil 070-609 94 33, e-post eriksson.tommered@telia.com).

VÄLKOMMEN TILL LOMSJÖARNA OCH ÅRETS INVENTERINGAR!

Inventeringsresultatet 2012

Här har vi gett en kort sammanfattning av förra årets inventeringar. Vill du ha mera utförlig information kan du hämta hem inventeringsrapporten för 2012 via hemsidan, www.projekt-lom.com, under fliken "inventeringsrapporter", eller kontakta Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome, tel. 031-94 87 91, mobil 070-609 94 33, e-post eriksson.tommered@telia.com).

Smålommen

2012 blev ett ännu sämre smålomsår än 2011. Situationen var likartad över hela landet, med undantag för de kushäckande smålommarna i Norrland där häckningsutfallet kan betecknas som "medelbra". Vi kan nu fastställa en negativ trend i ungprouktionen på Sydsvenska Höglandet, och den bedömer vi i första hand vara kopplad till en minskande %-andel ungprouktioner med två ungar. Vidare gäller fortfarande att ungprouktionen i Svealand och på Sydsvenska Höglandet bedöms vara för låg för att kompensera för den årliga dödligheten - utan någon tendens till förbättring.

Storlommen

För storlommen varierade häckningsutfallet 2012 mellan landets olika delar. I Götaland blev det ett "medelbra" år, i Svealand noterades det 3:e bästa året sedan starten 1994 medan häckningsresultatet i Norrland blev det 3:e sämsta sedan startåret. För hela landet gäller att ungprouktionen har varit tillräcklig för att kompensera för den årliga dödligheten, men för det finns en tendens till en minskande %-andel lyckade häckningar och till en mindre andel ungprouktioner med 2-3 stora ungar.

Vad händer i lomsjöarna?

Mycket tyder på att den minskande %-andelen ungprouktioner med två stora ungar minskat för smålommen på Sydsvenska Höglandet och för storlommen kanske i stora delar av landet kan kopplas till förändringar i de sjömiljöer där lommarna hämtar sin bytesfisk. Således vet vi sedan tidigare att storlomsungarnas överlevnad till stor är beroende av hur föräldrarna lyckas fånga småvuxen fisk för matningen av ungarna, och för smålommen finns det ett samband mellan ungarnas överlevnad och förekomsten av laxartad och mörtartad fisk i fiskesjöarna. Man kan alltså med ganska stor säkerhet påstå att förutsättningarna för lommarnas födosök har försämrats i många sjöar.

Däremot kan man inte lika kategoriskt bedöma orsakerna bakom denna utveckling, men man kan tänkas sig åtminstone tre olika (och kanske överlappande) förklaringar som är kopplade till förekomsten av bytesfisk, förändrade siktförhållanden eftersom humusmängden ökat i många sjöar och ökat innehåll av kvicksilver i insjöfisk.

Mats Eriksson

Åländska frimärken med lommar och doppingar

Den 5 april ger Posten Åland ut ett frimärkshäfte med fyra fågelmotiv; storlom, smålom, svarthakedopping och skäggdopping. Kontakta Posten Åland om du vill få tag på märkena; http://www.posten.ax/files/alpostfrimarken_host2012_svenska.pdf

”Loons and Divers” workshop i Finland,

BirdLife Finland arrangerar den 21-22 september 2013 en ”workshop” om lommar, som en uppföljning till de två seminarier som Projekt LOM höll i augusti 1999, respektive arrangerades i Vardö i Nord-Norge i maj 2007.

Workshopen hålls på Tvärminne Zoologiska station, som utgör en del av Helsingfors Universitet och ligger ungefär 100 km väster om Helsingfors.

Den preliminära kostnaden inkl. mat och logi är 150-200 €, vartill naturligtvis reskostnader tillkommer. Man har för avsikt att anordna en gemensam transport från Helsingfors, med möjlighet att komma dit dagen före, den 20 september.

För närvarande är ett 20-tal presentationer anmälda av forskare från 10-talet länder, utöver de nordiska länderna bland annat Tyskland, Storbritannien, USA och Ryssland. Föredragen täcker ett vitt spektrum, inklusive förutsättningarna för olika lomarter i de havsmiljöer där de övervintrar. Så workshopen kan bli ett utmärkt tillfälle för dig som vill veta mer om lomarna än vad vi arbetar med inom Projekt LOM, och som vill skapa internationella kontakter och träffa människor som delar vårt intresse.

För mer information och anmälan (senast den 15 juni), kontakta Pekka Lehtonen, pelehtonen@gmail.com. Det går bra att skriva på svenska (även om konferensspråket blir engelska).

Mats Eriksson

”På spaning efter den lom som flytt” - eftersök av häckande smålommar och återbesök vid ”gamla” smålomslokaler

För några år sedan fick Projekt LOM ett ekonomiskt bidrag från Alvins Fond för att på några olika platser i landet komplettera fältarbetet med eftersök av smålommar på ”gamla” lokaler med fynduppgifter från äldre datum plus mer slumpartade besök vid tjärnar utan någon tidigare information om smålom. Arbetet initierades mot bakgrund av att många inventerare hade noterat att smålommen saknades på flera platser där den häckade ganska regelbundet i början och mitten av 1990-talet, men vi visste inte om detta berodde på en tillbakagång eller om lommarna flyttat till annat håll.

Fältarbetet har pågått under fyra säsonger, 2009-2012 och det har nu avslutats. Undersökningarna har koncentrerats till tre områden; sydvästra Sverige (eller närmare bestämt södra Västergötland plus angränsande delar av halland och Småland), Dalsland (där vi återbesökt smålomslokaler som Nils-Gerhard Karvik lokaliserade under sina inventeringar i landskapet 1944-62, alltså ett halvsekel tillbaka i tiden) och Hagfors kommun i Värmland (där Wermlands Ornitologiska Förening och Länsstyrelsen i Värmlands län möjliggjorde en återupprening av Erik Borgströms inventering 1995).

Den viktigaste nya kunskapen från arbetet är kanske att det sker en betydligt större omflyttning mellan åren mellan olika häckningsplatser än vi trodde tidigare, och att lommar ibland återkommer till tjärnar som stått tomma några år. Kanske överges 30 % av häckningstjärnarna över en 10-årsperiod, och förlusten täcks till stor del upp av omflyttning och nyetableringar. I Dalsland påträffades häckande smålommar i 25-30 % av de tjärnar där den noterats ungefär 50 år tidigare, samtidigt som smålommen idag häckar på en del platser där den tycks ha saknats på Karviks tid. Men trots omflyttningar och nyetableringar tycks det ha skett en nettominskning sedan mitten av 1900-talet och även under de senaste årtiondena.

Ett annat viktigt resultat är att trots omflyttningarna tycks det finnas ett antal tjärnar och gölar där smålommen har häckat stadigvarande under flera årtionden. Räknat på årsbasis var det ingen skillnad i medelantalet stora ungar per år vid en jämförelse mellan tjärnarna med en lång och bruten häckningstradition och de övriga, men de var mer frekvent bebodda, 3 år av 4, jämfört med vartannat eller vart tredje år för de övriga tjärnarna. Sett över ett antal år bidrar alltså tjärnarna med en lång häckningstradition till ett större antal ungar. Därför är det viktigt att försöka lokalisera de tjärnarna och prioritera dem i fågelskyddsarbetet, t.ex. när det gäller vindkraftverk eller nya skogsbilvägar.

Och för vårt eget inventeringsarbete har vi lärt oss att man helst bör plocka med några tjärnar med gamla fynduppgifter, eller utan tidigare information om smålommar, i sitt fältarbete; för att gardera sig för att inte missa häckningar eller göra felbedömningar om att arten har minskat eller försvunnit. Några ledtrådar kan vara att med ledning av kartor och flygbilder (kanske Googles) prioritera tjärnar med myrmarker runt omkring och som tycks ha gungflyartade stränder. Man kan också försöka spåra häckningstjärnarna ifrån fiskevattnen, genom att ta ut kompassriktningen när en smålom lämnar sjön med bytesfisk. Efter att lommen cirklat några varv brukar den ganska spikrakt flyga mot häckningstjärnen och med hjälp av kartbilderna kan man med lite tur kunna begränsa sökandet till ett hanterbart antal småsjöar och tjärnar - en metod som jag med viss framgång använt mig av för egen del.

Mera detaljinformation om det här arbetet finns i inventeringsrapporten för 2012. Den kan du hämta hem via hemsidan, www.projekt-lom.com, under fliken ”inventeringsrapporter”, eller kontakta Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome, tel. 031-94 87 91, mobil 070-609 94 33, e-post eriksson.tommered@telia.com).

Mats Eriksson

Högsommar vid Fiskaretorpet

Ett lyxigt ögonblick i livet behöver varken vara stort eller dyrt. Ett utav min består i att efter den hårda natten i tältet duka frukostbrickan och bära den ner till en brygga som ligger belyst i morgonsolen.

Först väcker jag min trötta kropp med några friska simtag i vattnet. Efteråt befriar solvärmen den från nattens stelhet.

Tystnad - om man undantar lite vägbuller i fjärran. Fåglarna står för godmorgonmusiken. Bofinken är flitigast, snart tillkommer en sen lövsångare. Utmed sjökanten låter drillsnäppans klagande mollflöjt sig höra, och jovisst, långt borta gal göken. Den unga fiskgjusen, som just har lämnat boet och förflyttat sig till en trädtopp, tigger mat av föräldrarna. Från hägerkolonin hörs ett och annat skrän.

I går kväll ropade storlommen därute. Tyvärr inte för att servera kvällsmat åt ungarna, utan för att träffa och umgås med andra lommar i sjön. Tre par storlom häckar i Norra Vixen, och inget av dem har fått ungar i år.

Sävsparven stämmer i med ett par strofer från vassruggen, där gula svärdsliiljor står i sin fagraste blomning. Vattenytan bryts av ett par fiskande tärnor. En svan seglar förbi, sökande sin partner med några knorrande ljud, knölsvansljud som de flesta nog aldrig har hört. Upp ur vattnet sträcker en skäggdopping sin teleskopliknande hals, dyker snabbt och försvinner efter att ha sett mig på bryggan. Kniphonan har fått hela ungvullen ut ur holken. Jag kände efter i dunbalen. Inga rötägg låg kvar. Vart har sädesärlan tagit vägen? Den brukar sätta sig längst ut på bryggan och vila en stund mellan flygningarna efter småsländor som oavbrutet cirkulerar över vattnet - ett tillsynes obegränsat matförråd för en liten fågel. Kören utökas med en rödhake, "silverklockan i snåren" brukar jag kalla den.

Platsen är Fiskaretorpet en mild sommardag. En rastplats i livet. En oas att nå för den som söker avskildhet och en stund i naturen på naturens egna villkor. Härute möter du dina vilda grannar och har du tid att vänta på dem, så kommer de fram till dig. "Den största upplevelsen är när djuren har sett dig och kommer fram till dig" sade fågelforskaren Konrad Lorenz. Jag konstaterar att han hade rätt.

Mitt i denna prakt känner jag ett stygn av ängslan och ställer mig frågan: Hur länge får denna plats vara till för oss "allmänna"? Nog må det klia i händer och spöka i huvuden att göra affärer utav denna sköna, attraktiva strandmiljö. Exploatera utveckla - förändra - sälja. Bort med det gamla torpet, asfaltsväg ut över åsen, parkeringsplats, lyxig stuga eller åretruntbostad, brygga med båtplats, staket. PRIVAT! - OBEHÖRIGA ÅGA EJ TILLTRÄDE. Vi allmänna har blivit obehöriga.

Men i dag, just idag och nu är platsen vår oas. Vi är många som ger uttryck för det. Och slutligen, VAR RÄDD OM LOMMEN. De tre paren häckar nära vattenbrynet på småholmar och uddar. En orolig lom nära en sådan plats markerar att det ligger en ruvande make/maka i närheten. Lämna platsen så fort som möjligt. Skall de ödsliga ropen i framtiden få låta över sjön måste vi ta hänsyn, så att lommen kan få reproducera sig. Annars tystnar snart ett "exklusivt" ljud i vår natur.

Karen Lund, "Lom-Lisa"

OBS!

För att minska på pappersmängden (och "miljökostnaden") för utskicket bifogar vi inte längre rapportblanketter, rapporthandledning och sammanställningen av inventeringsresultatet föregående år. Detta material kan laddas ner från hemsidan, www.projekt-lom.com, enligt följande:

- Rapportblanketter och rapporthandledning under fliken "rapporter"
- Sammanställning av inventeringarna 2012 under fliken "inventeringsresultat"

Har du inte möjlighet att hämta hem materialet via hemsidan är Du *välkommen* att kontakta Mats Eriksson (Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome, tel. 031-94 87 91, mobil 070-609 94 33, e-post eriksson.tommered@telia.com) för att få papperskopior hemskickade med posten.

LOM-Föreningens styrelse

- Henrick Blank (ordf.), Klerebo Bergsäter 2, 564 91 Bankeryd; 070-304 10 11, henrick.blank@webaid.se
- Uno Skog (sekr.), Stilvägen 34, 791 44 Falun, tel. 023-100 48, uno.skog@spray.se
- Karen Lund (kassör), Oxtorgsgatan 12 D, 575 38 Eksjö; tel. 0381-140 11
- Owe Arnoldsson, Arnåsholm, 330 26 Burseryd; tel. 0371-521 00, 0485-441 15, owe_arn@hotmail.com
- Mats Eriksson, Tommeredsvägen 23, 437 92 Lindome; tel. 031-94 87 91, 070-609 94 33, eriksson.tommered@telia.com
- Peter Lindberg, Zoologiska inst., Box 463, 405 30 Göteborg; tel. 031-773 36 42, 070-209 23 15, peter.lindberg@bioenv.gu.se
- Jenny Pleyrn, Tyvik 1, 511 74 Skephult; 033-35 30 13, Jenny.Pleyrn@boras.se